

Storbyhagen- en myggig mosaik

Urban Gunnarsson

På uppdrag av miljö- och byggnadsenheten i Vansbro kommun utförde jag sommaren 1994 en naturinventering i Storbyhagen. Arbetet inriktades framför allt på kärlväxtfloran, men även några mossarter noterades. Inventeringen genomfördes till största delen under två mycket varma veckor i mitten av juli.

Det första intrycket man får av Storbyhagen är att denna naturtyp, dvs gamla övergivna slättermarker, är mycket vanlig längs Västerdalälven. Fortsätter man undersöka området så finner man ganska snart att landskapet är mycket variationsrikt. Små fuktiga glupar och sänkor finns utspridda över en stor del av området och bildar tillsammans med de omkringliggande skogklädda åsarna en mycket intressant mosaik. Här ges en kort beskrivning av området och dess vegetation.

Storbyhagen ligger strax väster om Dala-Järna, mellan väg 71 och Västerdalälven. Älven har påverkat området starkt, det är helt uppbyggt av älvsediment och genom älvens meanderrörelser har ett stort antal sänkor och gropar bildats. Älven översvämmar regelbundet stora delar av området. I groparna blir vattnet från älven kvar under en lång tid, därför blir vegetationen försumpad och så kallade glupar bildas. Vid den kraftiga vårfloden 1995 lades till och med mycket högt belägna, ej försumpade gropar under vatten. Översvämningarna har en gödande effekt, men samtidigt verkar de försenande på den översvämmade vegetationen. Detta syntes tydligt efter den stora floden 1995 då den ej översvämmade vegetationen hade fullt utvecklade blad hade den översvämmade vegetationen ej fått blad över huvud taget. Vad denna fördröjning av växtsäsongen i översvämningssonen har för ekologisk betydelse återstår att utreda.

Nästan hela Storbyhagen har använts som slättermark, men slåttern har nu helt upphört. Nu börjar skogen åter kolonisera den förlorade arealen. På vissa ställen har skogen vuxit sig så stor att det för ett ovanligt öga ser ut som en helt orörd skog. De bästa markerna har man dock slagit långt in i modern tid. Troligtvis upphörde slåttern här någon gång på 60-talet, och endast ett glest buskskikt hunnit bildats.

Under flera år har fågelklubben Vingarna i Vansbro utfört fågelinventeringar i området. Ett antal anmärkningsvärda observationer har gjorts. De mest häpnadsväckande var två för denna del av Dalarna riktiga rariteter nämligen småfläckig sumphöna och skröntärna. Totalt 96 arter, varav 63 häckar i området, har observerats. Bland de häckade arterna finner man bl. a. spillkråka, mindre hackspett och stjärtmes.

En vegetationskarta uppfördes över det ca 130 ha stora området (figur 1). Gränserna mellan de olika vegetationstyperna är ej distinkta utan kontinuerliga övergångar från en vegetationstyp till en annan och är därför ej exakta. Här följer en kort redogörelse för de olika vegetationstyperna.

Älvstranden och älvbrinken

Vegetationen längs älven är relativt artrik, vilket till stor del beror på att den är sammansatt av flera vegetationstyper. Här finns bl.a. vattenväxter, strandväxter, ängsväxter och lundväxter. Älvbrinken är ofta mycket tvär och ibland förekommer eroderade rasbranter. Detta ger en mycket variabel miljö och skapar utrymme för konkurrenssvaga växter som kräver störda ytor. Uppe på älvbrinken har slätter förekommit och fortfarande finns några slättergynnade arter kvar, framför allt längs traktorvägen som följer älven men även längst ute på den flitigt besökta udden i sydöst.

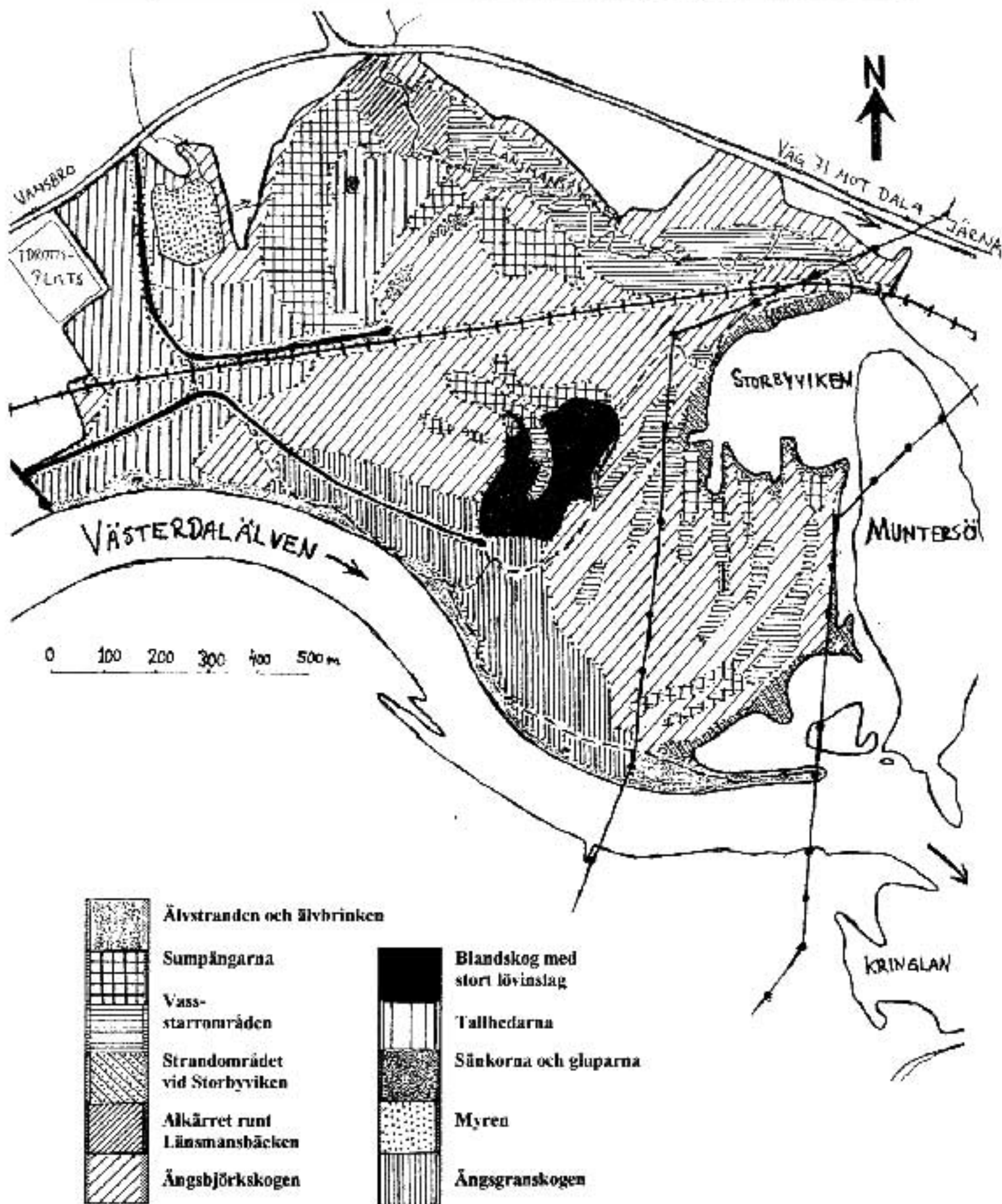
Ute i vattnet växer *pilblad*, *hästsvans*, *gäddnate*, *långnate* och *plattbladig igelknopp*. I den smala zonen mellan vassbältet och vattenspegeln: vattenstranden, som endast förekommer under torra sommarmånader, kan man finna *löktåg*, *nålsäv*, *strandranunkel* och *sköldmöja*. Dessa små ettåriga växter är bundna till denna mycket variabla miljö. Torra år är vattenstranden bred och täcks då fullständigt av dessa arter, andra år kan den helt utebli. I den övre stranden, landstranden, växer *rörflen*, *strandgyllen*, *sumpfräne*, *fackelblomster* och *videört*. Alla dessa landstrandsväxter förekommer sällsynt i Västerdalarna, men utmed älven är förekomsten något rikare. Längre upp växer typiska lundväxter såsom *lundelm*, *olvon* och även *skogstry*.

Strandområdet runt Storbyviken

Denna lokal skiljer sig från älvstranden genom att den är mer långsamt sluttande och att stranden har betydligt större ansamlingar av gytta, det organiska materialet sköljs lätt bort längs den starkt strömmande älven. En bit ut i vattnet växer *pilblad*, *gul näckros*, *gräsnate*, *flotagräs*, *svalting* och *sjöfräken*. På landstranden finner man hävdindikatorer som *trådtåg*, *brunven*, *harstarr*, *hirsstarr*, *norrlandsstarr*, *revsmörblomma*, *sumpmåra* och *ängsvädd*. Troligtvis har också denna strandzon hävdats, men arterna har säkerligen även gynnats av vattenståndsvariationerna. Detta område befinner sig i en igenväxningsfas där viden, brakved och gran successivt tar större arealer i anspråk.

Sumpängarna

Stora delar av sumpängarna är relativt öppna, och bottenskiktet är till stor del dominerat av vitmossor. De öppna och mer näringsfattiga delarna av området har en relativt rik flora av framförallt halvgräs. En hel del kärrindikatorer hittades, såsom *kallgräs*, *snip*, *strängstarr*, *trådstarr*, *dystarr*, *sumpstarr*, *vitstarr*, *storsileshår*, *kärrspira*, *korallrot* och *dybläddra*. På ett mycket fuktigt parti, nästan gungflyartat, hittades ett relativt stort bestånd av *kärrull*. Denna art har minskat i Dalarna och är nu endast känd från ett tiotal lokaler. En orsak till att arten minskat torde vara våtmarksutdikningarna. En annan orsak skulle kunna vara att arten konkurreras ut av andra mer konkurrensstarka arter då kärrområdenas näringsbalans förändras, kanske pga försurning eller kvävenedfall.

Översiktskarta över Storbyhagen med de olika vegetationstyperna.

Vass- starrområdena

Dessa mycket fuktiga, näringsrika och artfattiga områden domineras av *vass-starr*. Bland vass-starrtuvorna finns utspridda exemplar av bl a *revsmörblomma*, *sumpmåra*, *kråklöver* och *topplösa*. Denna mycket produktiva vegetationstyp har säkert använts till slätter. Trots att det var mycket länge sedan slåttern upphörde har de ej växt igen, detta p. g. a. det mycket höga vattenståndet.

Alkärret vid Länsmansbäcken

I Storbyhagens nordligaste del rinner Länsmansbäcken in i området och längst i norr finns en alsumpskog. Gråal och glasbjörk dominerar totalt trädskiktet. Barrträden tycks ha svårt att överleva i dessa ofta översvämmade områden. Den kväverika alförnan och de årliga översvämningarna gör att området blir mycket produktivt. Området har säkert använts till slätter men igenväxningsfasen har gått in i ett relativt sent skede. En bäver har dämt upp bäckens övre del. I dammen och längs bäcken hittar man en hel del för Storbyhagen nya arter, bl. a. *veketåg*, *knapptåg*, *ryltåg*, *kärrkavle*, *mannagräs*, *skogsstjärnblomma* och *vattenmåra*. Veketåg är enligt litteraturen ej känd från Västerdalarna, men har observerats en gång i Malung, dessutom har jag sett den på flera ställen söder om Vansbro. Har denna art ökat i utbredning eller är den tidigare förbisedd?

Ängsbjörkskogen

Vegetationstypen är heterogen och täcker i stort sett alla stadier av successionen från öppen slättermark till tät björkskog. Det som är typiskt för ängsbjörkskogen är att björken är det dominerande trädslaget. Om den naturliga successionen får fortsätta kommer graninslaget troligtvis att öka. Fortfarande finns några hävdindikatorer kvar, däribland *blekfryle* och *ängsviol*, men dessa kommer troligen att försvinna tidigt om igenväxningen fortsätter. Mer långlivade blir konkurrenståliga ängsväxter som *ängsgröe*, *ängssvingel*, *pillerstarr*, *smörblomma*, *gåsört* och *ärenpris*. Flera lundväxter har redan etablerat sig, till denna grupp hör *ängsfräken*, *liljekonvalje*, *älggräs*, *klotpyrola* och *blåbär*. Även ett par kulturrymlingar hittades, nämligen *akleja* och *druvfläder*.

Blandskog med stort lövinslag

I centrala delen av Storbyhagen ligger denna blandskog. Asp, tall och glasbjörk dominerar trädskiktet och här finns även någon enstaka hägg och gran. Det stora inslaget av asp "Norrlands ädellövträd", gör området intressant för både fauna och flora. Aspen är värdträd för en rad ved- och barklevande insekter, och förnan har en gynnsam effekt på markfaunan. På aspbark kan man även finna en mängd kryptogamer, och den är ett av de norrländska trädslag som har den rikaste barkfloran. Näringsförhållandena är goda och markfuktigheten hög. Här växer bland annat *skogsbräken*, *majbräken*, *åkermynta* och *kärrbräsma*.

Ängsgranskogen

Granen är här det helt dominerande trädslaget, medan stora delar av fältskiktet domineras av *ängsfräken*. Granskogen är oftast sluten och mängden ljus som sipprar ner genom grenverket är mycket liten. Den skuggiga miljön och den sura granförnan gör att antalet arter som kan växa här blir litet. I en liten glänta i granskogen växte lite överraskande en vit individ av *blågull*. Arten har sitt huvudsakliga utbredningsområde i Jämtland och är utanför detta område troligen förvildad, vilket även den lite ovanliga färgen talar för.

Tallhedarna

Trädskiktet domineras av tall, men här finns även björk, sälg och rönn. Hedarna var för magra för att användas till slätter. De torra hedarna är i regel relativt artfattiga med risartad vegetation. Dock finns på vissa ställen mer örtrika stråk. *Knärot*, *gulvial*, *mattlumner*, *kanelros*, *klotpyrola*, *vårärt*, *nordbräken* och *skogsbräken* är några av de arter som hittades i denna vegetationstyp.

Sänkorna och gluparna

Det finns fler glupar än vad som markerats på kartan, eftersom de är så små att det ej går att markera varje enskild glup. Det flesta gluparna finns dock i området strax norr om den norra vändplanen. Bottenskiktet domineras av vitmossor (*Sphagnum*-arter), detta gör att gluparna och sänkorna blir försumpade. I några av de rikaste gluparna trivs kärrväxter såsom *missne*, *kråklöver*, *vattenklöver*, *flaskstarr* och *hundstarr*. Runt gluparna hittar man ofta *svartvide*.

Myren

Den lilla myren i nordvästra hörnet av Storbyhagen uppvisar inga märkvärdiga växter men bidrar med några typiska mosseväxter, som man endast finner i de extremt fattiga mossemiljöerna. Till dessa hör vitmossarterna *Sphagnum fuscum*, *S. rubellum* och *S. magellanicum*. Övriga typiska myrväxter som hittades här var *skvattram*, *rosling*, *dvärgbjörk* och *rundsileshår*.

Vägarna och järnvägsbanken

Den av vegetationstyperna som hade flest arter (113 st.) var bilvägarna och järnvägen. Här hittades ett antal störningsgynnade arter (*vitgröe*, *fältarv*, *hönsarv*, *krypnarv*, *grönknavel*, *sandtrav*, *rockentrav*, *björnloka*, *gulsporre*, *gråbo* och *gatkamomill*), och vissa arter som har sin rikligaste förekomst längs järnvägar (t. ex. *småsporre*). Fortfarande kan man hitta slättergynnade arter som *revfibbla*, *kattfot* och *slätterfibbla* längs de öppna väg och järnvägsbankerna. En anledning till att dessa områden är de artrikaste är att de ej är naturligt avgränsade utan skär genom en rad olika vegetationstyper.

Slutsatser

Totalt har 246 arter hittats i Storbyhagen, och fler går säkert att hitta. Av de arter som hittats i området är en art ej känd från Västerdalarna enligt tidigare litteratur, 29 arter har endast enstaka förekomster i trakten. Vidare har 6 arter sin nordgräns i södra Västerdalarna, 19 i mellersta Västerdalarna och 20 i norra västerdalarna. Jag tror att en stor del av dessa arter har en längre utbredning norrut än vad den relativt gamla litteraturen anger. Detta belyser behovet av en ny landskapsflora, dels för att få nya utbredningsuppgifter men även för att kunna jämföra med tidigare litteratur.

Om ni har vägarna förbi så ta gärna en liten promenad i Storbyhagen. Området längs Länsmansbäcken, gluparna och udden längst i sydöst utgör enligt min mening de finaste områdena både för botanisten och för skogsströvaren. Glöm dock ej att ta med myggstiftet, floran och kikaren!